

İslâm Felsefesinde Metodoloji Sorunu

İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), 20-21 Haziran 2003

20-21 Haziran 2003'de İslami İlimler Araştırma Vakfı tarafından organize edilen "İslami İlimlerde Metodoloji Problemi" konulu projenin ikincisini 20-21 Haziran 2003'de İstanbul'da "İslam Felsefesinde Metodoloji Sorunu" adlı ilmi toplantı izledi. Toplantının ilk oturumunda, İslam Felsefesi ve genel felsefe içerisindeki konumunun belirlenmesi üzerine tartişmalar yapıldı. Bu ilk oturumda özellikle kavram, konu ve üslup tartişması üzerinde katılımcılar görüşlerini sundular.

Oturumda söz alan konuşmacılardan Hayrani Altıntaş, İslam felsefesi tabirinden neyin anlaşılması gerektiğinin tespit edilmesi üzerinde durdu; öncelikle böyle bir felsefenin olup olmadığına karar vermenin gereğine işaret etti. İslam'a has bir felsefenin oluşturulması ve bunun da bir hikmet ilmi olarak tanımlanmasının isabetli bir tutum olacağını söyledi.

Mahmut Kaya, İslam felsefesinin ne olduğu üzerinde yapılan tartişmaları anlamsız bulduğunu ifade etti. Kaya, bilim olmadan bir felsefe düşünmenin imkansız olduğuna değinerek İslam dünyasında bilim ve felsefenin iç içe işlendiğine değindi. Kaya, ayrıca, Edebiyat Fakültelerinin felsefe bölümlerinde İslam Felsefesinin okutulmamasını ve YÖK'ün doçentlik listesinden İslam felsefesi alanının çıkarılmasını da haksızlık ve yanlış bir karar olarak değerlendirdi.

Şahin Filiz, İslâm felsefesindeki İslâm tabirinin bir tanımının yapılmasının gereğine değinerek, felsefi ufuk olmadan yapılacak bir tanımlamanın eksik olacağını söyledi. İslam felsefesinin başında yer alan "İslam" teriminin felsefenin alanını daralttığını ve bunun bir hata olduğunu ifade etti. Arapça kavramların, antik felsefenin ürettiği kavramlarla uyum içerisinde olup olmadığının tartişılmasını istedi. Bununla birlikte İslam felsefesinin dilinin en az, batı felsefesinin dili kadar evrensel olmasının zorunlu olduğuna işaret etti. Filiz, buna ilaveten bir Türk felsefesinin olmadığını, böyle bir felsefenin olmasının, felsefecileri mahalli olmaktan kurtulamama gibi durumlara düşüreceğini de söyledi. Filiz, ayrıca, İslam felsefesi adı altında yapılan çalışmalar ve tezlerin felsefi olup olmadıklarının da bir değerlendirmeye tabi tutulmasının önemine işaret etti.

İslam'a has bir felsefenin "milliyetçi" bir anlayışı doğurabileceğini ifade eden Hasan Şahin, bunun yerine, felsefenin çatısı altında, felsefeye has fikirlerde birleşmenin daha isabetli olacağını söyledi. Şahin, sadece İslam'a ait bir felsefenin oluşturulamayacağını, Aristo ve Fârâbî'yi bırakarak İslam fel-

sefesinin temel kavramlarından hareketle, yeni bir felsefenin oluşturulması fikrini de çok gerçekçi bulmadığını ifade etti. İslam felsefesinin sadece Grek felsefesinin bir devamı olmadığı ve orijinal yönlerinin de olduğu görüşüne katılan Kemal Sözen, İslam felsefesinin sınırlarının doğru belirlenmesinin önemine vurgu yaptı. Sözen ayrıca "Osmanlıda felsefe yoktur" sözünün anlamsız olduğunu, özellikle İbn Rüşd sonrası felsefenin seyrinin belirlenmesi ile bunun açıklığa kavuşmuş olduğunu söyledi.

Metod açısından, Felsefenin, Kelamın ve Tasavvufun metodlarının ve bunların uygulamalarının İslâm kültürünü getirdiği noktaların saptanmasının önemine değinen Burhan Köroğlu, bunlarla ilgili tespitler yapılmadan bir şey yapılamayacağını ifade etti. Köroğlu, İslam felsefesinin metod olarak Kelam ve Tasavvuftan farklı olduğunu ve bunların evrensel kriterlerle bütünleşmesi yolunun İslam felsefesinden geçeceğini belirtti.

Öğleden sonra Mustafa Çağrıcı başkanlığında yapılan ikinci oturumun konusu "İslam Felsefesinin, İslam Düşüncesi ve İslam Bilimi ile İlişkisi" idi.

Konuşmacılardan ilki olan Necip Taylan, İslam felsefesinin bilimle irtibatının saptanmasının önemine işaret ederek, sadece nass'ı merkeze alan bir felsefe olarak kalmasının İslam felsefesinin alanı ile ilgili ciddi bir sınırlama getirebileceğine değindi. Bununla beraber, İslam felsefesi ile çağdaş felsefe arasında nasıl bir ilişki kurulabilir sorusunun da tartışılması gerektiğini söyledi. Taylan, Müslüman entelektüellerin, İslam dünyasının geri kalışının sebebini siyasi ve ekonomik olarak gördüklerini ancak, bunun böyle algılanmasında Müslüman filozofların rollerinin olup olmadığını da tartışılmasını istedi.

Turan Koç, İslam felsefesinin, İslam dininin kendine has özelliklerinden kaynaklanan ve ortaya çıkan sorunlara felsefi olarak yaklaşan ve burada birden çok yöntemi benimseyen bir yapıya sahip olduğunu belirtti. Koç, tümevarım, tümdengelim ve analogi başta olmak üzere her yöntemle felsefe yapılabileceğine ve İslam felsefesinin de bu yöntemlere bağlı kalacağına değindi. Koç, ayrıca felsefe ve teolojinin yöntemlerinin birbirinden farklı olduğunu, filozofun teoloğa oranla daha bağımsız ve daha analitik düşünmesinin gerekli olduğuna işaret etti ve katılımcıların zaman zaman teolog gibi davrandıklarını söyledi. Burada söz alan Mahmut Kaya ise, İslam felsefesine ait bir terminoloji ve bir üslup geliştirmenin zorunluluğuna işaret etti. Kaya, İslam filozoflarının devraldığı terimleri içselleştirdiğini ancak bugünün felsefecilerinin ve özellikle İslam felsefesi ile uğraşanların böyle bir kaygı taşımadığını söyledi. Bu noktada söz alan Hayrani Altıntaş ise, anlaşılır bir dil oluşturamamanın İslam felsefesi için büyük bir eksiklik olduğunu söyleyerek Mahmut Kaya'nın görüşünü destekledi. Altıntaş, ayrıca, Felsefe-Din ilişkisi üzerinde yeniden düşünmenin önemli olduğunu söyledi ve İslam felsefecilerinin akli kullanarak İslam felsefesine özgü yeni bir felsefe oluşturmalarının gerekli olduğunu belirtti.

Murtaza Korlaelçi ise, metodun bir amaca yönelik olarak gerekli olduğunu ifade ederek, İslam felsefesi nass'a dayanmalı mı, dayanmamalı mı? sorusuna, "eğer bunun için bir referans, temel kaynak yoksa felsefenin de bir anla-

mi yoktur;" diyerek, öncelikle temel kaynakların saptanmasının zorunlu olduğuna işaret etti. Korlaelçi, böylece, İslam felsefesinin nass'a dayanma zorunluluğunun olduğunu belirtti. Bekir Karlığa da felsefenin kavramlarını kullanarak İslam felsefesinin meselelerini ele almanın önemine işaret etti ve Türkiye'de var olan felsefe geleneğinin pozitivist gelenek olduğunu savunarak felsefedeki bu pozitivist anlayışın değişmesi gerektiğini ifade etti.

İslam felsefesinin kaderi ile Grek felsefesinin kaderini aynı gören Zeki Özcan ise, gelecekte İslam felsefesi nasıl olmalıdır şeklinde oluşturulacak metafizik önermelerin bugün deneysel ve olgusal olmadığını ve dolayısı ile ontolojiyi İslam felsefesinden çıkarmanın gerekli olduğunu söyledi. Bugün artık Grek rasyonalizminin terk edilmesinin gerektiğine inandığını savunan Özcan, bunun yerini değerler rasyonalizminin alması gerektiğini söyledi. Özcan'a göre, eğer bir İslam felsefesi yapılacaksa bu kesinlikle bir dil felsefesi olmalıdır. Özcan, Noam Chomsky'nin türetici gramer teorisine atıfta bulunarak, bütün insanların zihninde değişmez bir gramer yapısı olduğunu savundu. "*Gramer farklı kültürlerde farklı şekillerde tezahür edebilir. Bu nedenle, İslam felsefesi, ayetlerden ve hadislerden hareketle bir gramer yapısı oluşturabilir ve bunu yapmalıdır*", dedi. Bekir Karlığa ise, Özcan'ın, Grek felsefesi ile İslam felsefesinin kaderinin aynı olduğu şeklindeki tezine karşı çıkarak, Grek felsefesinin bittiğini fakat İslam felsefesi geleneğinin devam ettiğini, bu itibarla, felsefeyi post modern anlayışla değerlendirmenin yanlış olduğunu belirtti.

Şahin Filiz'e göre, İslam felsefesi nass'ı, temel kaynakları ve müslüman unsurların ürettiği her şeyi dikkate almalıdır. Filiz, İslam felsefesi tabirini bir şemsiye kavram olarak, hadis, fıkıh, usul, mitoloji ve diğer tüm dalları içeren ve bu perspektiften hareket ederek yeni bir metod geliştiren bir işleve sahip olarak düşünmenin önemli olduğunu vurguladı. Filiz, Özcan'ı da eleştirerek, ontolojiyi kaldırmanın, felsefeyi yok etmek anlamına geleceğini söyledi. Burada söz alan Bekir Karlığa ise, İslam felsefesinin diğer sahalar için metod belirlemesinin doğru olmadığına işaret etti.

İlhan Kutluer ise, Ömer Altıparmak'ın Kelam'ın da İslam felsefesi olduğu şeklindeki görüşüne karşı çıkarak Kelam'ın kriterlerinden "iman ve küfr"ün felsefe içinde geçerli olmadığına işaret etti. Kutluer, Kelamın Kelam, Tasavvufun Tasavvuf ve Felsefenin de kendisi olarak kalması gerektiğini savundu. Mustafa Çağrıncı da Kutluer'e katılarak, bu disiplinlerin yöntemlerinin birbirinden farklı olduğunu ve dolayısıyla ulaşacakları muhtemel sonuçların farklı olacağını belirtti.

Felsefe ve bilimin büyük dönemlerinde her ikisinin birden yüksek olduğunu belirten Necip Taylan, "*şayet, Osmanlı'da yüksek bir felsefe olsaydı ya da bilim olsaydı bunlardan biri diğerini gerektirirdi*" diyerek hem bilimin hem de felsefenin Osmanlı'nın eksikliği olduğunu söyledi. Bu nedenle, geliştirilecek yeni bir İslam felsefesinin bilimle ilişkisi nasıl kurulacak sorusunun tartışılmasının önemli olduğunu belirtti. Bilimsel bir teoriyi denetleme ile felsefi bir teoriyi denetlemenin birbirinden farklı olduğunu ifade eden Mevlüt Uyanık ise, bir bilim adamının bilimsel bir teorinin doğrulanabilir olduğunu is-

patlarken, yanlışlanabilir olduğunu da ispatlamanın zorunlu olduğunu kabul etmesi gerektiğini savundu.

İsmail Yakıt ise, müspet bilimlere dayanmayan bir felsefenin spekülatif olarak kalacağını, Osmanlı'da üretilen eserlerin ise, ancak % 20' sini felsefi eserlerin oluşturduğunu ifade etti. Mahmut Kaya da, İslam düşüncesi ile ilgili Selçuklu dönemi eserlerinin incelenmediğini ve bu noktada sorumluluğun yerine getirilmediğini, tez çalışmaları yapılmadan önce eserlerin keşfi ve neşrinin yapılması gerektiğini ifade etti.

Alparslan Açıkgenç, "*bilginin islamleştirilmesi, İslam felsefesinin inşasına katkı sağlar mı?*" sorusuna, "*ideolojileştirilmezse evet*" diyerek cevap verdi. Ama bunun ideolojiye dönüştürülebileceğini de belirtti. Açıkgenç, Batılı kavramlara karşı dikkatli davranarak kendi sorunlarımıza çözüm aramamız gerektiğini ve fakat bunun metod olarak da eleştirilecek yönlerinin olduğunu söyledi. Açıkgenç, ayrıca, Kur'an'dan ve İslam kaynaklarından ortaya çıkanlarla bir bilgi nazariyesinin kurulabileceğine değindi. Buradan hareketle Açıkgenç, İslam felsefesi nizamını kurmanın gereğine işaret etti ve Fârâbî ve İbn Sinâ'yı da bu nizamı kuran filozoflar olarak ifade etti. İkinci olarak, dil felsefesi nazariyelerinden hareketle bir felsefe nizamının kurulmasının öneme değindi ve bunun ancak varlık nizamına dayalı olarak mümkün olabileceğini savundu.

Ali Durusoy ise, İslam felsefesi alanının daraltılmasını eleştirdi. Durusoy, İbn Sinâ ve İbn Rüşd'den sonra felsefi düşüncenin yerini teolojik düşünceye bıraktığını ve felsefi düşünce tarzının batıya kaydığını belirtti. İbn Haldun'un da aynı şeyi söylediğini ve felsefenin yer değiştirdiğini belirttiğini ifade etti. Ayrıca, Durusoy, Mantık kitaplarının başında, Mantığın dine zararlı mı, faydalı mı şeklinde yapılan tartışmaların anlamsız olduğunu ifade etti.

İkinci gün öğleden sonra yapılan konuşmalarda, Şahin Filiz'in Felsefeyi, dinî ya da din dışı tasnife tahammülü olmayan bir alan olarak ifade etmesi ve bu durumun Gazali ile ortaya çıktığını, halbuki, İslam dininin, dinî ya da din dışı diye evreni yorumlamadığını ifade etmesi tartışmalara sebep oldu. Mahmut Kaya bunun üzerine söz alarak Gazali'yi suçlamanın yanlış olduğunu, Gazali'nin sadece, metafizik felsefeye üç eleştiri getirdiğini bunun dışın-da siyaset, ahlak, mantık ve diğer felsefe alanlarını kabul ederek onları geliştirdiğini savundu. Yaşar Aydın'ı da, İslam felsefesi alanında yapılan çalışmaların daha çok oryantalizmle ortaya çıktığını ifade etti. Oryantalistlerin amacını kaybolmuş bir halkayı bulmak olarak ifade eden Aydın, "*Oryantalistler Osmanlıya el atmış olsalardı, felsefe Osmanlıda çok farklı bir konumda olurdu*" fikrini savundu.

Daha ziyade önerilerin sunulduğu bu oturumda söz alan katılımcılardan Hanifi Özcan, felsefe için akıl ve tecrübeden başka kaynak aramamak gerektiğini, malzemenin yerli olabileceğini ancak evrensel kalıplar olmadan yapılan şeyin felsefe olmaktan çıkacağını ifade etti. Bekir Karlığa da, İslam felsefesi alanında var olan dil sorunu, genel felsefe kültürü eksikliği, İslam felsefesi birikimi bakımından öğrencilerin yetersizliği gibi sorunların varlığına işaret etti ve İslam felsefesini, İslam felsefesi tarihi olarak okutmaktan çıkar-

mak gerektiğın söyledi. Burhan Köroğlu ise, haklı olarak, İslam felsefesindeki klasik eserleri yeniden, farklı bir bakış açısıyla, çağın, insan hakları, özgürlük ve kadına bakış gibi temel meseleleri de dikkate alarak okumak ve günümüze taşımak gerektiğine inandığını ifade etti.

İslam felsefesine ait görsel malzemenin değerlendirilmesi üzerine konuşan İlhan Kutluer, bu malzemenin bir araya getirilerek CD ortamına aktarılmasını ve bu malzemeyi derslere taşımanın önemli olduğunu ifade etti. Hüseyin Sariođlu da, İslam felsefesi kaynaklarının ortaya çıkarılması, Felsefe, Kelam ve Tasavvufun yanı sıra, yakın literatürün bilinmesi, Arapçanın önemi, literatüre eleştirel bakış, mantığın önemi, el kitaplarının hazırlanması, terminoloji sözlüğünün oluşturulması, İslam felsefesi çalışmalarında bilişim teknolojisinin imkanlarından faydalanılması gibi hususlara değindi.

İki gün dört oturumda gerçekleşen bu organizasyon İslam felsefesi alanında Türkiye’de çalışmaları olan akademisyenlerin önemli bir bölümünü bir araya getirdi. Sorunların tespiti ve çözüm önerilerini ihtiva eden bu toplantı kuşkusuz ilk olması sebebiyle önemli bir başlangıç oldu. Ancak asıl önemli olan şey, Türkiye’de zaman zaman tartışma konusu yapılan İslam felsefesinin varlığının, etkinliğinin, üretkenliğinin daha nitelikli çalışmalarla ortaya konması ve bu faaliyetlerin devam etmesidir.

*Eyüp ŞAHİN**

* *Dr.*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

